

SUOMEN SOTA 1808-1809

TAUSTAA

Suomen sota liittyy osaltaan Ranskan vallankumousta seuranneiden sotien aiheuttamaan myllerrykseen. Voitokas Ranskan keisari **Napoleon** oli Tilsitin kaupungissa vuonna 1807 vaatinut Venäjän tsaaria, **Aleksanteri I**:stä painostamaan Ruotsia yhtymään Englannin vastaiseen kauppasaartoon. Ruotsi oli eräs Englannin merkittävimpiä kauppakumppaneita ja Ruotsista ostettu terva suoranaisesti Englannin laivaston merikelpoisuuden tae. Kauppasuhteisiinsa vedoten Ruotsi kieltäytyi rohkeasti kauppasaarrosta. Tämän jälkeen Venäjä aloitti varustautumisen sotaan. Ruotsi sitoi voimansa etelässä Tanskan ja Norjan suuntaan, eikä osannut varautua riittävällä tavalla mahdolliseen venäläishyökkäykseen.

Napoleon ja Aleksanteri I sanelivat Euroopan politiikan askelmerkit Tilsitissä 1807.

Helmikuun alussa vuonna 1808 sai Suomessa olevien sotavoimien ylipäällikön sijainen **C. N. af Klercker** hälyttävän kirjeen Ruotsin Pietarin suurlähettiläältä, jossa kerrottiin venäläisten hyökkäyssuunnitelmista. Klercker antoi välittömästi omalla vastuullaan käskyn Suomen armeijan liikekannallepanosta. Kun venäläiset joukot sotaa julistamatta helmikuun 21. päivänä ylittivät Kymijoella olleen rajan, oli suomalaisia sotilaita jo rajavyöhykkeellä. Maaliskuun alussa Suomen armeijan komentajuus siirtyi vakinaiselle ylipäällikölle **V. M. Klingsporille**. Hänen strategianaan oli peräytyä Pohjanmaalle, kunnes keväällä meren auttua saataisiin apuvoimia emämaasta. Viaporin antautuminen toukokuussa 1808 oli kuitenkin paha takaisku Ruotsin sotasuunnitelmille.

SOTAONNI VAIHTELEE

Kaksi kuukautta käytiin sotaa koko ajan peräytyen. Keski-Pohjanmaalle edenneet venäläiset siirtyivät huhtikuussa yhä pohjoisemmas. Ensimmäinen suuri yhteenotto puolustavan armeijan kanssa tapahtui huhtikuun 18. päivänä Siikajoella ja muutamaa päivää myöhemmin Revonlahdella. Molemmat taistelut voitti ruotsalais-suomalainen armeija ja venäläisjoukot joutuivat nyt perääntymään etelää kohti.

Kesän alkupuolella taisteluita käytiin muun muassa Kauhajoella ja Alavudella, missä taistelut päättyivät ruotsalaisten voittoon. Syyskuun 14. päivänä käytiin Oravaisissa sodan verisin, Ruotsin joukkojen tappioon päättynyt taistelu. Aselepo solmittiin Lohtajan pappilassa syyskuun 29. päivänä vuonna 1808. Sodan suunta kääntyi taas pohjoista kohti. Suomen armeija perääntyi Pohjois-Pohjanmaalle ja vihdoin Ruotsin puolelle.

Suomen sodan ratkaisevin taistelu käytiin Oravaisissa 14.9.1808

Armeija alkoi vaikuttaa uupuneelta. Jatkuva marssiminen, keho ruoka ja syksyn kylmyys alkoivat tehdä tehtäväänsä. Useat olivat sairastuneet punatautiin. Sairaiden ja haavoittuneiden kuljetus oli vaikea järjestää ja monet jättäytyivät jälkeen, kun eivät enää jaksaneet.

TORNION KOMPPANIA SUOMEN SODASSA

Tornionseudun miehet palvelivat Länsipohjan rykmentin majurin komppaniassa, jota kutsuttiin myös Tornion komppaniaksi. Pohjanmaalle perääntyneet joukot ryhmiteltiin keväällä 1808 uudelleen. Tuolloin muodostettu 5. prikaati sai komentajakseen eversti **Sandelsin**. Pohjanmaan ja Länsipohjan miehistä sekä Savon ja Karjalan jääkäreistä koostunut Sandelsin prikaati menestyi mm. Revonlahden ja Siikajoen taisteluissa. Tämän jälkeen prikaati lähetettiin takaisin puhdistamaan Savo. Ilmeisesti Tornion komppania liittyi tässä vaiheessa taistelujoukkoihin. Kuopio vallattiin 12.5. ja joukot etenivätkin kesäkuuhun mennessä aina Juvalle asti. Venäläiset onnistuivat kuitenkin lisäjoukkojen avulla valtaamaan Kuopion takasin.

Länsipohjan rykmentin soturi. TLMM.

Venäläisten saarrostusta peläten prikaati palasi Kuopion pohjoispuolelle Toivolan salmeen, johon varustettiin lujat asemat. Sieltä käsin tehtiin venäläisten puolelle häirintähyökkäyksiä koko kesän ajan. 5. prikaati vetäytyi lopulta syyskuun 29. päivä pohjoiseen. Vielä lokakuussa 1808 Sandelsin joukot taistelivat urheasti takaa ajavia venäläisiä vastaan Koljonvirralla. Prikaatin oli kuitenkin vetäydyttävä Oulun suunnalle pääarmeijan liikkeitä seuraten.

Olkijoella marraskuussa 1808 solmitun aselevon jälkeen Tornion komppania kotiutettiin, mutta kutsuttiin maalikuussa 1809 jälleen avustamaan armeijan evakuoinnissa Tornion Kalixiin. Länsipojan rykmentin pohjoinen pataljoona luovutti aseensa 25.3.1809 allekirjoitetun sopimuksen mukaisesti Kalixin kirkolla kun taas suomalaiset yksiköt aloittivat marssinsa itään.

Tornion komppanian miesvahvuus oli noin 200 miestä, joista kolmannes menehtyi sotatoimissa. Kokonaisuutena Suomen sodan taisteluissa menehtyi 7 000 – 10 000 miestä kummaltakin puolelta. Kaikkiaan Suomen sodan arvioidaan vaatineen noin 30 000 uhria.

OLKIJOEN ASELEPO

Olkijoen aselepo 19.11.1808 lopetti sotatoimet Suomen alueella. Armeija vetäytyi Ruotsin puolelle vanhan maakuntarajan länsipuolelle. Ruotsissa käytiin vielä jonkin verran taisteluja seuraavan vuoden puolella; (viimeiset Sävarissa ja Ratanissa 19-20. elokuuta 1809.) . Jo matkan aikana menehtyi runsaat 200 miestä. Myös suuri määrä hevosia ja varusteita jouduttiin jättämään matkan varrelle. Tornion seudulle saavuttiin joulukuun alkupuolella. Viimeinen yksikkö ylitti Kaakaman rajalinjan 13.12.1808. Armeijan saavuttua Tornioon kaikki Ruotsissa kootut yksiköt kotiutettiin ja vain suomalaiset sotilaat jäivät vartioimaan demarkaatiolinjaa. Suomen sotaa käynyt armeija organisoitiin uudelleen tammikuussa 1809 ja sitä alettiin kutsua Pohjoiseksi armeijaksi. Siihen kuului kaksi divisioonaa: 1. suomalainen divisioona ja 2. ruotsalainen divisioona. Suomalaisen divisioonan neljästä prikaatista kaksi siirrettiin etelämmäs ja kaksi määrättiin vartioimaan aselepolinjaa.

Perimätiedon mukaan kenraaliadjutantti Adlercreutz piti majaansa ns. Ahon talossa (purettu 1973) ja joulukuussa kenraalimajuriksi ylennetty Sandels Nymanin talossa, joka kuvassa on nykyisessä asussaan.

KUOLEMAN VALTAKUNNASSA

Vetäytyminen pohjoiseen kiireisen aikataulun mukaan oli äärimmäisen vaikea. Arviolta 250 miestä uupui ja paleltui jo matkalla Kemijoen taakse. Pahin oli vielä edessä. Armeijanlääkäri **Dahlgrenin** mukaan ”Täällä Tornion alueella oltiin ja elettiin kuoleman valtakunnassa. Niin hirmuisella tavalla niitti Tuonen viikatemies saalistaan Suomen joukoissa, sillä kohta osaston saavuttua Tornioon puhkesi sen keskuudessa rutontapainen kulkutauti”.

Ylilääkäri **af Bjerken** kirjoittaa tapahtumasta näin: ”Armeijan majoituttua tänne Tornioon sairaat sijoitettiin siten kuin se täällä silloin oli mahdollista. Niitä taloja ja huoneita, joita olin etukäteen maaherralta anonut, ei saatu ja kun ei ollut makuuvaatteita, kun hevosten puutteessa oli varasto menetetty, täytyi makuusijat laittaa oljista. Sairaiden lukumäärän lisääntyessä ei huoneita riittänyt, pakkaneen oli ankara ja ahdinko sellainen, että suomalaisessa pirtissä makasi nyt 30 henkilöä. Tauti muuttui katarisesta tulehduksesta keuhkokuumeen tapaiseksi – saastutti ilman niin, että ihmisiä sairastui kuuden neljännespenikulman matkalla toisistaan”. Tauti oli ilmeisesti punatauti ja sitä seurasi keripukki. Tautia vastaan ei juuri ollut vastalääkettä – marssia raittiissa ilmassakin yritettiin.

Virkamaan ja Elsanvainion joukkohaudat ovat Tornion seudun suurimpia.

Ruton annettiin raivota tuhoisin seurauksin. Kaikkiaan runsaat kaksituhatta sotilasta kuoli muutaman talvisen viikon aikana vuodenvaihteessa 1808-1809. Kuolleita haudattiin ensin varsinaisiin hautausmaihin Suensaarelle ja Pirkkiöön. Lopulta varsinaiset haudankaivajat eivät ehtineet tehdä työtään. Sen vuoksi annettiin käsky yksiköiden päälliköille ja kenttäpapeille katsoa sopivia hautapaikkoja kylien tuntumasta ja vihkiä ne hautausmaiksi. Jokaiselle kaivuuseen kykenevälle sotilaille maksettiin 4 pankkokillinkiä päivässä haudankaivamisesta rautaiseen maahan. Näin syntyivät seuraavat suomenpuoleiset sotilashaudat: Elsanvainio, Virkamaa, Laivajärvi, Ruottala, Kaakamo ja hauta Alatornion kirkkotarhassa.

Haaparannalla sijaitseva vuoden 1808-1809 uhrien muistomerkki.

Nykyisen Ruotsin puoleiset sotilashaudat ovat tiedossa ja suurin osa vielä löydettävissäkin. Haaparannan sotilashaudoille on pystytetty tullipuistoon 1989 yhteinen sodan ja rauhan muistomerkki.

KAINUUN SOPIMUS

Venäläiset sanoivat aselevon irti kenraali **Schuvalovin** kirjeellä, joka toimitettiin Pohjoisen armeijan komentajalle kenraali Hans H. **Gripenbergille** 18.3.1809. Sotatoimet alkaisivat neljän päivän kuluessa. Venäläisten ilmoitus tuli yllättäen, sillä aselevon piti kestää maaliskuun loppuun. Gripenberg ei saanut toivomaansa pidennystä aselevolle. Komentaja katsoi ainoaksi mahdollisuudeksi vetää joukot Kalixin suuntaan. Sairaat ja heikkokuntoiset sotilaat jätettiin Tornioon. Venäläiset joukot ylittivät Kaakaman aselepolinjan 23.3.1809 ja saapuivat vielä samana päivänä Tornioon.

Tornion Röyttästä huhtikuussa 1970 löydettyjen tykkien arvellaan liittyvän Suomen sodan tapahtumiin. Ilmeisesti aseet oli tarkoitettu puolustamaan jokisuuta ja ne upotettiin mereen perääntymisvaiheessa.

Kenraalimajuri Gripenbergin joukot laskivat aseensa Kainuun Månsbyssä 25.3.1809 kirjoitetun sopimuksen mukaisesti

Torniosta vetäytymisen jälkeen Ruotsin tilanne kävi yhä vaikeammaksi. Maaliskuussa 1809 venäläiset tunkeutuivat Ahvenanmaalle ja jäätyneen merenkurkun yli Uumajaan. Tukholmassa suoritettiin vallankaappaus ja kuningas **Kustaa IV Aadolf** joutui luopumaan kruunusta. Armeijan rippeet antautuivat Säivin kylässä 25.3.1809. Kenraalimajuri Gripenbergin tekoa pidettiin epäsotilaallisena, mutta se oli vallitsevissa kurjissa oloissa todennäköisesti ainoa oikea. Komentajan tiedossa oli venäläisten hyökkäykset Ahvenanmaalle ja Uumajaan sekä Tukholman vallankaappaus. Kainuun (Kalix) antautumista kutsutaan virallisesti aselevoksi tai sopimukseksi. Gripenberg neuvottelikin venäläisten puolelle jääneille sotilaille inhimillisen kohtelun ja vammojen hoidon. Suomessa kootut joukko-osastot saivat marssia aseineen ja lippuineen Tornion läpi ja luovuttivat aseensa vasta Kemin(maan) kirkolla.

HAMINANAN RAUHA

Lopullinen rauha Venäjän ja Ruotsin välillä tehtiin 17. syyskuuta 1809 Haminassa. Sopimus ratifioitiin 11.10.1809. Koko Suomi erotettiin Ruotsista ja liitettiin Venäjään. Rajajoeksi tuli Tornionjoki. Yli 600-vuotinen yhteys Ruotsiin päättyi ja Suomesta tuli Venäjän imperiumin osa autonomisena suuriruhtinaskuntana 108 vuodeksi. Ruotsissa maaliskuussa 1809 tapahtuneen vallankaappauksen seurauksena Ruotsin tosiasialliseksi hallitsijaksi nousi 1810 Napoleonin marsalkka **Jean-Baptiste Bernadotte**; vuodesta 1818 Ruotsin kuninkaana Kaarle XIV Juhana. Kaarle Juhana ehti tosin kääntyä Napoleonin vastaankin. Kruununperijä neuvotteli Turussa 1812 Aleksanteri I:n kanssa Suomen tilanteesta. Ruotsi ilmoitti luopuvansa kaikista vaatimuksistaan Suomeen ja sai ikään kuin korvauksena Norjan Tanskalta.

se point, à compter du jour de la signature du
présent Traité.

En foi de quoi nous soussignés, en
vertu de nos pleins pouvoirs, avons signé
le présent Traité de paix et y avons
exposé le cachet de nos armes.

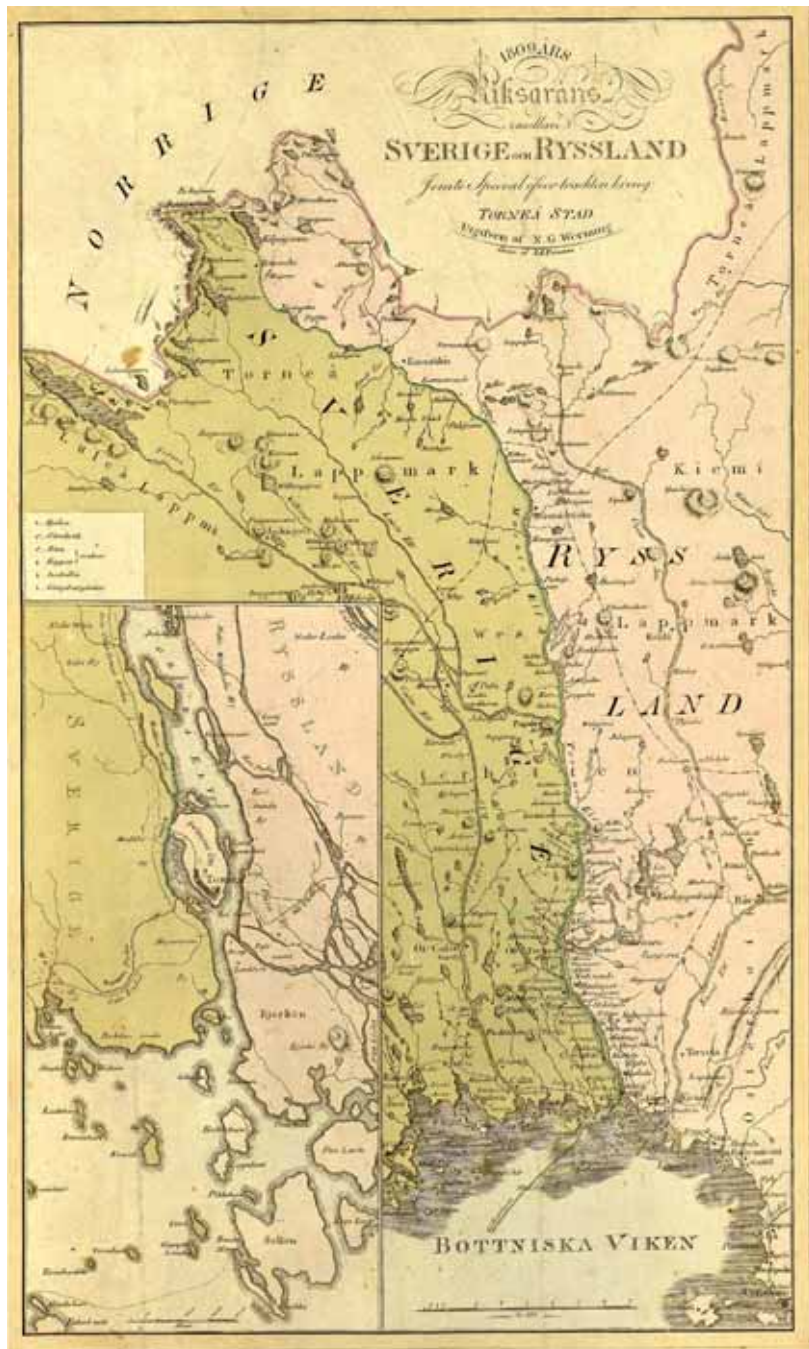
Fait à Friedricshamm ce Dix Sept
/Cinq/ Septembre l'an de grace
Mille huit Cent et Neuf.

Court. Stedingk.

Le Comte Nicolas de Romantoff

Haminan rauhansopimus allekirjoitettiin 17.9.1809. Ruotsin puolelta allekirjoittajina olivat suurlähettiläs Curt von Stedingk sekä kenraalimajuri A-F Sköldebrand, joka tunsi Tornionlaakson hyvin matkailtuaan seudulla italialaisen G. Acerbin kanssa v. 1799. Venäjän edustajat olivat ulkoministeri N. P. Rumjantsov ja suurlähettiläs F. D. Alopaeus.

Kartassa näkyy vuoden 1809 rajalinja, mutta myös aiempi Länsipohjan ja Pohjanmaan välinen raja katkoviivalla. Tornion kaupungin kodalla rajalinja poikkesi joen pääväylästä.

Sodan suurena seurauksena oli mm. se, että Ruotsin ja Suomen tiet yli 600 vuoden yhteiselon jälkeen erkanivat. Suomen suuriruhtinaskunnan läntinen raja tuli Tornion-Muonionjoelle ja Pohjanlahdelle. Jo lokakuun alussa uusi kenraalikuvernööri **Mihail Barclay de Tolly** oli määrännyt, että Tornio jokilaaksoineen liitetään Oulun lääniin. Alkoi pitkä rauhansopimuksen soveltamisprosessi. Viimeiset tilusvaihdot Ruotsin ja Suomen välillä saatiin käytyä loppuun vuonna 1824. Haaparannan kaupungin perustaminen Tornion naapuriksi ja kilpailijaksi sekä uusien kirkkojen rakentaminen jaettuihin seurakuntiin oli eräs sodan näkyvimmistä vaikutuksista Tornionlaaksossa.